

Або-або

Олена Теліга

(Фрагмент)

В канцелярії, де була зайнята Ніна, з самого ранку був надзвичайний рух. Працівники бігали безнастанно по посвідки, бо завтра видавалися пайки й мануфактура.

Соняшний ранок, відлига, а тому на чоботях цілі фунти болота, що розкидалося мальовничими плямами по підлозі.

Біля самого входу, на лавці, сиділо декілька хлопців. Приїхали з села, щоб зробитися студентами, а сюди прийшли розпитати, як це перевести в життя. Кліпали очима, розглядалися довкола, а час від часу флегматично лущили зернята. Урядовці, мінаючи їх, декілька разів кидали:

— Товариші, це вам не село.

Або:

— Товариші, це ж канцелярія.

Та на хлопців це не робило найменшого враження. Ніби не до них і зверталися.

З самого ранку Ніна була в русі. Вона була на посаді звичайного посильного, що розносить оповістки у всі кінці міста. Крім того, і оголошення виписувала, а поміж всіма роботами у канцелярії позичали її до бібліотеки і до деканатів політехніки, в якій мурах вона працювала.

У Ніни був чудовий настрій — завтра вона мала отримати пайок і мануфактуру, а сьогодні, замість того щоб хлюпати по болоті, їй довелося працювати нагорі, в деканаті. Там помічницею завідуючого канцелярією була Наталочка, яку за це називали "канцелярською крисою", назва, яка так не любила її з її довгими косами.

"Канцкриса" була на машині повістки, а Ніна надписувала їх своїм не дуже виробленим, п'ятнадцятилітнім письмом. В кімнаті було тепло, низенька груба ("буржуйка") розпалилася на червоно. А при ній так гарно було мріяти про минуле. Про дитячі роки з пухкими котлетами й золотими пиріжками, про вередливо недопите молоко, про нез'їджені зупи і сало, відтяте від шинки. Тепер було інакше: щоденний пшоняний куліш і брудна юшка, яка чомусь зветься кавою.

— Лектор Миколай Семенович Жаба, — перервала тишу Ніна, підписуючи якусь повістку. — Уяви собі, Наташо, виходиш ти заміж за людину, яка має таке прізвище, хоч би вона була найгарнішою в світі?

Наташа вложила новий аркуш паперу, задумалася на хвилину:

— Це прикро, але якби він був дійсно симпатичний, я все-таки вийшла б за нього. Зрештою, можна поставити на кінці "о" замість "а", і все гаразд. Навіть гарно: пані Жабо. Е, Ніно, в наші часи прізвище взагалі нічого не значить. Не подобається одне — зміниш на друге. Раз-два й готово. Чи ти можеш бути певною, коли знайомишся з ким-небудь, що він Кухаренко, а не Кохман, або ще якимось інакше? А ти вийшла б заміж за

цього Жабу?

— Я? Не знаю... Ні... Я взагалі ніколи не вийду заміж.

Ніна почервоніла. Невідомо чому згадала вона майбутню вечірку, згадала, що йде весна, й на душі у неї стало так радісно, що вона забула свій голод, ненависну пшоняну кашу і зробила велику пляму на новій адресі.

— Якраз на повістці до нашого професора. Між іншим, щодо нашого професора... Вимий руки, ти вся в атраменті. Обличчя теж, ось тут, біля носа, як ти так вимазалась?.. Щодо професора... Ти чула, що з ним вчора було? Знаєш старшого майстра, комуніста Бабенка? Ну, є такий. Ще молодий, амбітний, але цілком неінтелігентний, двокласову школу скінчив. Та майстер, кажуть, дуже добрий. За те його всі цінять, але ж і бояться, бо, розумієш, комуніст, має зв'язки. А щодо сентиментів, то не дуже... Цього самого Бабенка ніколи не задовольняла та пошана, яку йому виявляли як здібному майстрові. Він захотів іншого. І уяви собі... ну, вгадай, чого він захотів?

— Звідки ж я знаю? А може, освідчився тобі?

— Ні. Цей Бабенко рішив зробитися ні більш ні менш як інженером-механіком. Скромне бажання, правда? Тільки не думай, що він для цього хотів кінчити вісім класів гімназії, а потім п'ять років політехнікума. Він рішив відбутися пару практичних вправ у наших професорів, а потім просити, щоб йому підписали диплом. Просити. Чи ти знаєш, що то за прохання? Коротко й ясно: "або-або". І підписали: мовляв, скінчив повний курс механічного відділу й надається йому назва інженера. Але слухай далі.

Сиджу я вчора ввечері в нашого пана Олексія. Ще твоя мама була й моя теж. Сама знаєш, пані Ольга після того, як дізналася про смерть свого сина, сама ледве живе, отже, ми всі силкуємося хоч трохи її розважити.

Раптом входить посильний і подає старому повістку. Прохають прийти на урочистий підпис диплома інженера Бабенка, а потім на товариську вечерю до нього додому.

Пан Олексій прочитав, бідолаха, це на голос, захвилювався, почервонів весь. А потім заходив швидко по кімнаті й як не почне викрикувати.

— Я порядна людина, мене вечерею не підкупиш. Тридцять років вже професорую, ані одного ще диплома без іспитів не підписав.

І знов забігав по кімнаті, щось репетує, руками вимахує, а сам ледве не плаче.

— Ну і що ж, не пішов?

— Аякже ж. Тільки він трохи заспокоївся, як почала охкати й плакати пані Ольга, мовляв, що з ним буде, куди вони подінуться й що вона, хвора, буде робити... Адже ж інші підуть, бо вони люблять свою родину, вона у них на першому місці. Від підпису рука не відвалиться. Що ж робити, коли тепер весь світ перевернувся, а з вовками жити — по-вовчому вити. Потім ще щось торохтіла про те, що вона йому все життя своє офірувала, а він для неї такої дрібниці не може зробити.

А він, уявляєш, Ніно, стоїть, старий, сивий, і весь час повторює:

— Зрозумій, що не можу. Я не шахрай. Що ти на старі роки примушуєш мене

зробити?

Довго вона його благала, нарешті замовкла й заплакала. Дивимося — й він замовк. Ми всі потихеньку й розійшлися по своїх кімнатах.

Аж по хвилі стою я в передпокою й бачу: виходить він в своєму парадному френчі. Знаєш, що з зеленої порт'єри, права кишеня вища, ліва — нижча. Пройшов повз мене, ні слова не сказав, але ясно було, куди йде. А повернувся, мабуть, пізно, бо ніхто не чув. Вже сьогодні в деканаті дізналися, що всі до одного підписали диплом, а потім... А потім була чудова вечерея з вином. Бабенко був у надзвичайнім гуморі, дуже привітний, всіх частував, а нашому старому весь час підливав. Той відмовлявся, а потім пив, як і всі...

— Я б не пішла й не пила, — сказала Ніна твердо.

— І пішла б, і пила б, коли б іншого виходу не було. Дивись, яка героїня. Шарлотта Корде. Та чого ти посмутніла? Ходім краще по квитки. Завканц вже, мабуть, повернув з обіду.

На широкому коридорі було весело й соняшно. Довгомісячний порох аж танцював від радості в веселих проміннях. Сонце, весна й золото лилися крізь брудні вікна.

В канцелярії було порожньо. Тепер, коли в ній не було нікого, ще яскравіше кидався в очі її нечепурний вигляд. Підлога сіра від пороху, дивовижно вигаптована брунатним болотом, білими недокурками, якимись червоними скравками паперу й жовтим лушпинням гарбузового насіння. Біля дверей, під лавками, чітко вимальовувалися на темній підлозі декілька плевків майбутніх жреців науки.

Але й тут, як і в коридорі, цю вбогість і бруд весело освітлювало нахабне сонце крізь вікно, від бруду різнокольорове, мов вітраж, з відтиском чийхсь пальців.

— Як же ж тут гидко, — подумала Ніна, — як в помийній ямі.

Вона була сама. Наташа чекала її в коридорі.

Раптом двері відчинилися, але до кімнати увійшов не завідуючий канцелярією, а звичайний собі сторож з ганчіркою, відром і щіткою.

На устах його блукала усмішка. Ні, не блукала, а сиділа міцно й певно. Ніна дала йому дорогу — мабуть, прийшов робити порядок.

— А я до панночок справу маю, — звернувся він до неї. — Декілька разів сюда заходив, але вас не було.

— Я нагорі писала, в деканаті, — пояснила Ніна. (— Що за справа у нього до мене й чому "панночка", а не "товариш"?) — В чому справа?

— А в тому, що ви, панночко, мусите тут сьогодні добренько змити підлогу: бачите, яка брудна, та й того... вікно теж треба змити, і двері пошурувати варто, та й коридор, до сусідніх дверей. Я вже вам і води приніс, і щітку. Ось вже й поміч вам, хоч і не моє це діло.

Ніна здивовано глянула на відро, на ганчірку, на усмішку сторожа й нарешті зрозуміла: хочуть, щоб вона після цього дня праці, після всієї писанини поза годинами роботи, ще змила своїми руками весь цей бруд. Десь глибоко в душі зайнявся вогонь образи й гарячим полум'ям спалахнув на обличчі.

— Хто це сказав? — знайшла вона нарешті силу запитати спокійно.

— Як хто? — здивувався сторож. — Звичайно, завканц. А ось і він іде.

— Я ось кажу, щоб вона мила, а вона вередує, — звернувся він до чоловіка, який входив до канцелярії, — скажіть їй самі.

Він весело хіхикнув і відійшов набік, цікавий сцени, яка має відбутися.

До кімнати ввійшов завканц. З його темного френча звисала ціла серія різних ремінців і якихсь футлярів на олівці, сцизорики й навіть мапи. Розкішне галіфе пишно, як два самовари, віддувалося над високими чоботами із жовтої шкіри. Все це надавало йому військового вигляду, хоч з військом він зроду не мав нічого спільного.

— В чому справа? — пролунав його спокійний солідний голос. — Ви не хочете виконувати свої обов'язки, товаришко?

— Це ніколи не було моїм обов'язком. Я роблю, що від мене вимагається, цілі дні розвозжу повістки. Де ви бачили, щоб посильний складав каталоги, навіть німецькі? А я все роблю, бо то я все вмію, а підлогу змити не можу, — швидко забелькотала Ніна. — Подивіться, яка вона? У всіх деканатах це спеціальні баби роблять. Та й змучена я за цілий день праці і голодна дуже.

— Боже мій. Тільки бути спокійною, — пронеслася думка, — це, мабуть, помилка. Він сам зрозуміє. Не з дерева ж він.

— Я вам кажу, — знову пролунав дерев'яний голос, — що ви, товаришко, або вимієте підлогу, або... я знайду собі іншу працівницю, яка буде це робити. Не маємо стільки грошей, щоб розкидати їх направо й наліво. Кажу вам востаннє: підлога мусить бути вимита сьогодні і то добре. Візьміть ласкаво своїми ручками ганчірку.

Сторож у кутку хіхікав. Ніна відчула, як кудись далеко відривається від неї вся радість, яку вона носила в собі цілий день. Відірвалася й покотилася далеко по недокурках і гарбузовому насінню.

Кинутися на коліна під поглядами завканца й сторожа і шкребти, дряпати що є сили цю брудну вонючу підлогу? Кожна баба виміє її за годину, а вона буде вовтузитися цілий вечір, та й добре не зміє. Зробити їм цю приємність? Цей театр?

Перед очима встала постать матері, яка чекає на сукно й цукор. Перед очима затріпотали всі олівці, ножики й мапи на грудях завканца й, як крізь сон, долетіли його слова:

— Бачу, що ви, товаришко, нарешті хочете мене послухати. Ось і добре. І столи відсуньте, всюди вимийте. А я буду тікати, бо дійсно погано робиться в цьому оточенню.

— Аякже, і під столом треба, і під лавками, — швидко заговорив сторож і затупотів до дверей. Цілим виразом свого обличчя він хотів продемонструвати, що й його нерви ні однієї хвилини більше не можуть витримати цієї атмосфери.

Ніна подивилась на ці два такі різні й однаково підлі обличчя. Хотілося ногою вдарити відро, а брудною ганчіркою хльоснути по задоволенім обличчі завканца й по його надзвичайному френчу.

— Не буду я мити вашу підлогу, мийте самі, — крикнула вона й вибігла на коридор,

не чуючи затривожених питань Наташі.

Сонце по-старому світило крізь вікно, але Ніна вже не бачила ні його золота, ні весни. І нічого веселого не було в танцях пороку у весняному повітрі. Ні. Це просто був порох, який давно було б змити.

На душі було сіро, важко й брудно, як все довкола. Як жива, стала перед очима мати, як живий, став весь важкий завтрашній день, без отримання їжі й одягу.

Але раптом в душі щось сіпнуло й розпач зник, як хворий вирваний зуб. І відразу ж хворе місце залила пекуча, незнана до того часу хвиля ненависті. І замість жалісних — вирвалися слова спокійні й жорстокі.

— Слухай, Наташа, я вже не буду тут працювати. Завканц примушував мене сьогодні мити підлогу. Розумієш, просто йому треба було мене викурити або висміяти. Я його вже давно дратую. І не тому, що зле працюю, а якраз тому, що осмілилася не киснути дома, а працювати й заробляти. Навіть помилки того тумана на оголошеннях виправляти. Якби я ще працювала з виглядом мучениці, то, може б, він стерпів мене. Бо я ж мушу бути для нього "жертвою революції" й ні до чого непридатним продуктом "гнилої інтелігенції". Але коли цей "продукт" радісно ганяє по місту з повістками, а потім голодний до вечора пише всяку трібуху, він не може цього знести.

Краще буду маківники продавати, на городах працювати, і, повір мені, я з ним ще зустрінуся. Але в інших умовах і при інших обставинах.

На слідуючий день на місці Ніни працювала інша — родичка завканца.

Підлогу вимив сторож. Мануфактуру й пайок за цілий місяць одержала нова працівниця.